

EL VIGATANISME CRÍTIC DE MARIA ÀNGELS ANGLADA

FRANCESC CODINA I VALLS
Universitat de Vic

The critical «vigatanisme» of Maria Àngels Anglada

Maria Àngels Anglada tenia una clara consciència del lloc, que va deixar una empremta profunda en la seva obra literària. L'article analitza les visions que l'autora dóna de Vic, la ciutat natal, a través de la poesia, la narrativa i la prosa assagística. En particular, l'anàlisi se centra en el relat de fons autobiogràfic *No em dic Laura*. Aquest text vehicula una dura crítica política, social i moral del Vic sotmès a la dictadura franquista. I, alhora, constitueix la millor mostra del vigatanisme crític que caracteritza l'autora.

Paraules clau: vigatanisme, Anglada, poesia, narrativa.

Maria Àngels Anglada (1930-1999) had a clear awareness of the place, which left a deep imprint on her literary work. The article discusses the visions that Anglada gives of Vic, her hometown, through poetry, fiction and essays. In particular, the analysis focuses on the in-some-way autobiographical short story No em dic Laura. This text conveys a harsh political, social and moral criticism of a small conservative city subject to the Franco's dictatorship. Moreover, this story constitutes the best example of the critical attachment to the local cultural tradition (vigatanisme) that characterizes Maria Àngels Anglada.

Keywords: local tradition, Anglada, poetry, narration.

L'escriptora catalana Maria Àngels Anglada, vigatana i osonenca d'origen i figuerenca i empordanesa d'adopció, tenia un intens sentiment i una clara consciència del lloc: de la densitat natural, històrica i, sobretot, vital i humana dels llocs on va viure i dels llocs als quals va viatjar, fossin ciutats o paisatges naturals. Aquest sentiment i aquesta consciència van deixar una empremta molt fonda en tota la seva obra.

Una prova d'això són els dos llibres en què va aplegar dos conjunts d'assaigs paisatgístics i literaris, per classificar-los d'alguna manera, titulats *Paisatge amb poetes* (1988) i *Paradís amb poetes* (1993), en els quals realitza una evocació de ciutats i paisatges d'Itàlia i Grècia, respectivament, a través de traduccions i comentaris de textos dels poetes que van viure i van cantar aquells indrets, com Pavese i Montale, o Kavafis i Elitis, per citar-ne només alguns.

D'altra banda, la pròpia veu lírica i narrativa de Maria Àngels Anglada, en vers i en prosa, va evocar i recrear aquesta densitat del lloc, sobretot dels dos territoris que més havia trepitjat i on més havia viscut, tant en la presència com en el record. Com diu ella mateixa en un parell de versos amb què va encapçalar el llibre *No em dic Laura*,

Per camins de gavines i aiguamolls
records de fonts profundes em colpeixen.

Els aiguamolls per on camina l'escriptora són els de la plana de l'Alt Empordà, que tant va estimar i defensar quan perillaven, i les fonts profundes que li colpeixen la memòria són les fonts frescals i ombrívols de la plana de Vic, com la de Saladeures, per citar-ne una de ben coneguda, on va viure alguns dels moments més feliços de la infantesa.

I és que Maria Àngels Anglada va viure en dues planes, i les va estimar totes dues. «Dues planes» és precisament el títol d'un dels poemes més citats del seu primer aplec poètic, publicat dins el recull titulat *Díptic* (1972), el qual també inclou un poemari de Núria Albó. L'una, la de Vic, és «la plana adusta en els seus llargs hiverns», boirosa i reclosa. L'altra, la de l'Alt Empordà, és al «camí dels vents», sota un cel clar, solcat pels «vols de les gavines», ben oberta al mar.

Aquest sentiment i aquesta consciència del lloc, tan acusats en Maria Àngels Anglada, i tan recurrents en els seus escrits, de fet són comuns a tothom, però determinades vicissituds col·lectives o individuals (com ara les migracions o els canvis de residència) poden afavorir que algunes persones d'alta sensibilitat els despleguin en un grau superior. Molts dels escriptors i els poetes que han expressat amb més eficàcia l'emoció del lloc, com per exemple Verdaguer, comparteixen la característica de ser uns trasplantats, en el seu cas de la plana de Vic a la ciutat de Barcelona. *Aires del Montseny* (1901), un dels darrers llibres publicats en vida pel poeta, conté molts poemes d'enyorança dels paisatges de la infantesa. Maria Àngels Anglada, que sempre va demostrar una sincera admiració i estimació pel coterrani Verdaguer, al qual va dedicar el bell poema titulat «Mossèn Cinto», també va ser una trasplantada. I, igual que el poeta de Folgueroles, va experimentar l'amor i l'enyorança pel lloc d'origen, indistricablement barrejats amb l'amor i l'entusiasme pel lloc d'adopció.

En realitat, encara que no ens haguem mogut gaire del territori on hem passat la infantesa i la joventut, poc o molt tots ho som, de trasplantats i d'enyoradissos, perquè el nostre espai canvia irremissiblement. Ens el canvia el temps, ens el transformen «les grues» de la construcció, per dir-ho amb una imatge amenaçadora que Maria Àngels Anglada situa a l'inici del llibre *L'agent del rei* (1991): «Sempre que en veig una, de grua, pels carrers estrets de la meua ciutat, no em puc estar de tremolar i de preguntar-me quina casa espatllaran». L'autora vigatana veia perillar la casa del poeta medieval Andreu Febrer, traductor de la *Divina Comèdia* i protagonista del seu relat, la qual finalment va poder ser salvada, en part gràcies als esforços d'ella mateixa i del seu cosí arquitecte.

Els llocs canvien, els paisatges es transformen radicalment. I no hi podem fer res, de vegades, tan sols, conservar-ne alguns vestigis. Això és el que passa en la realitat. Però mitjançant la projecció vital que possibilita l'escriptura literària es pot provar de restituir l'emoció pura que ens va unir als llocs desapareguts o despietadament transformats. I, així, podem salvar la memòria dels nostres paisatges viscuts. I, per aquesta via imaginativa, salvar-nos-hi també nosaltres.

Anys 90. © Arxiu Família Anglada.

A *Kyparissia* (1980), el primer llibre de poemes en solitari, Maria Àngels Anglada hi va incloure una suite que porta el mateix títol que el poema de *Díptic* que s'ha esmentat abans: «Dues planes». El conjunt consta de cinc peces, les dues primers dedicades a la plana de l'Empordà i les tres darreres a la de Vic. L'última poesia, dedicada als pares, a les germanes i al germà, es titula «Les fonts». És una evocació de la infantesa i el seu paisatge prístí, el que més adequadament pot representar aquesta etapa de la vida, tant des del punt de vista metonímic com metafòric: les fonts, llocs preferits dels esbarjos infantils, simbolitzen també la puresa i la innocència de la primera edat de la vida. El poema constitueix un veritable doll líric que reviscola el «país dels infants on les fonts eren clares», quan «descalços petjàvem els còdols dels rius resplendents».

Però els paisatges que evoca Maria Àngels Anglada no són solament els naturals. El paisatge urbà i humà també és molt present a la seva obra. En aquesta mateixa suite, hi trobem el poema «Hiverns antics», datat el desembre de 1978, que formula un retrat poètic, però crític (termes molt més compatibles del que molta gent es pensa), del Vic de la postguerra. A l'últim vers, la ciutat natal és presentada com «la filla esquerpa», una imatge expressiva que concentra, però alhora suavitzta, el tancament i la mesquinesa al·ludits en els versos precedents. Dues característiques morals, d'altra banda, que no són pas exclusives de Vic, sinó pròpies de totes les comunitats petites, però que a l'antiga AUSA són aparentment més accentuades o, si més no, més ostensibles que en altres indrets per causes històriques, fins i tot climàtiques i geogràfiques, que el poema oportunament subratlla des de bon començament:

HIVERNS ANTICS

La boira grisa abruga els brins balbs del forment
la pedra grisa amaga jardins on el misteri
és l'única poncella del llarguíssim hivern,
altes parets pintades abriguen el silenci
les paraules mig dites, les conspiracions.
Vidres ben entelats i amb laberints de gebre
amaguen ulls que espion passes en l'enllosat.

I un cercle de muntanyes amb clar de neu als polsos
la filla esquerpa abriguen, del temps i el mar llunyà.

Aquesta personificació de la ciutat de Vic en una filla esquerpa no ha pas de sorprendre. Verdaguier, per exemple, en el poema «AUSA en la festa de Sant Miquel dels Sants» l'anomena «reina», «pastora» i «mare». I, com va dir Maria Àngels Anglada en el pregó del Mercat del Ram pronunciat l'any 1985: «Sovint tenim tendència a mirar com una persona viva i estimada els indrets on el nostre cor es detura, aquells llocs on, com diu el vell poeta llatí, hi ha contradetes que ens somriuen més que totes les altres».

En la construcció de la imatge de Vic i la seva Plana que trobem a l'obra poètica i narrativa de Maria Àngels Anglada hi opera un factor determinant. Es tracta de

la clara consciència que posseïx l'autora de la tradició històrica de la ciutat i, especialment, de la seva tradició cultural i, més concretament, de les imatges literàries que els escriptors que l'han precedida han ofert de la ciutat i la plana de Vic.

S'ha de tenir en compte el fet cabdal que Maria Àngels Anglada procedeix del cor de Vic, d'una d'aquelles «velles famílies», en expressió seva, que pràcticament poden remuntar-se fins a l'edat mitjana tot resseguint la línia de la seva ascendència. Prové, per tant, d'un nucli social que se sent hereu de les pedres i les sangs més antigues i ennoblides de la ciutat, i que es considera continuador lleial d'una tradició que té l'origen en l'alta edat mitjana, a l'època del bisbe Oliba. No es pot ignorar el fet que Maria Àngels Anglada sorgeix, i amb ella la seva escriptura, del cor més viu d'aquest fenomen social que s'ha anomenat el vigatanisme, en el qual probablement pesa tant el valor de les obres com el de la sang.

Per aquesta raó, quan escriu sobre Vic i Osona, Maria Àngels Anglada té presents totes les visions literàries anteriors, des de mitjan segle XIX fins a la primera meitat del segle XX. Té presents Balmes, Salarich, Verdaguier, Collell, Genís, erudits i escriptors que havien glorificat les virtuts humanes, religioses i morals del territori anomenat La Muntanya i les glòries de Vic, la seva capital, filla de l'AUSA romana, ciutat comtal, seu de bisbat i d'una universitat literària, rica d'arxius, museus i biblioteques, i un dels focus de la Renaixença cultural del segle XIX.

Maria Àngels Anglada tenia presents aquests grans autors osonencs del XIX, però també, és clar, el barceloní (si bé amb relacions familiars amb Vic) Miquel Llor, creador de *Laura a la ciutat dels sants* (1931), la novel·la que va donar una visió de la ciutat que va aconseguir d'eclipsar la que havien construït aquells autors vigatans del XIX. Una visió que durant molt temps ha sigut plenament operativa, perquè ha consolidat una imatge tòpica de Vic que, en determinats àmbits, encara avui perviu.

Quina visió és aquesta? Doncs la que en tenia Llor, pouada d'experiències familiars, com ell mateix va declarar en una entrevista que Mercè Rodoreda li va fer el 1933, publicada a *Clarisme*: «...en el fons, encara que s'hagi modernitzat, encara que tingui electricitat i altres novetats d'aquestes, continua essent el que fou en temps de la meua àvia. Una ciutat de falsos sants, embolcallada de boira».

Vet aquí un tret moral, la falsedat, la hipocresia, associat a un fenomen atmosfèric, la boira, que esdevé el signe d'un cert aïllament físic respecte a l'exterior, però també un símbol d'ocultació, de dissimulació, de traïdoria, de nocturnitat espiritual. Aquesta és la imatge de Vic que dona la novel·la de Llor. Amb alguns afegits tenebrosos (pes exagerat de l'Església, tradició carlina, masclisme atàvic) i alguns matisos positius, no gaires, com els que aporta la figura de mossèn Joan Serra, personatge que encarna les millors virtuts del vigatanisme cultural i el cristianisme genuí no pervertit pel fariseisme dominant.

La novel·la de Llor combina l'excel·lent resolució formal amb la incorporació d'algunes idees de Freud en l'anàlisi psicològica, especialment pel que fa a la repressió del desig sexual dels personatges femenins. Probablement, aquesta combinació reeixida explica que el llibre hagi gaudit i continuï gaudint d'una considerable popularitat. En conseqüència, ha contribuït a mitificar Vic com cap altre text. I per aquest motiu ha generat força incomoditat en molts vigatans. Així, per

exemple, Bonaventura Selva, autor de *Vigatans i vigatanisme* (1965), té dificultats per encaixar la imatge que dona Llor de la ciutat, i en el capítol inicial es lamenta que «encara avui» *Laura a la ciutat dels sants* s'utilitzi com «un retret quan el foraster vol justificar el fracàs d'una adaptació que sovint ell ha fet difícil, o el poc reeiximent d'una empresa». No era el cas, però, de Maria Àngels Anglada, que el 1987 va publicar a *El 9 Nou* un article indignat, amb el títol «Ni Llor ni Laura», contra la que considerava una adaptació cinematogràfica barroera de l'obra de Llor, la qual qualificava de «matisada i fina novel·la».

Després de l'èxit aconseguit amb la novel·la *Les Closes* (1979), Premi Josep Pla 1978, Maria Àngels Anglada va publicar un segon llibre de prosa, *No em dic Laura* (1981), que du el subtítol de «Narracions», format per tres textos. El text que tanca el volum i dona títol al conjunt és una picada d'ullet a la novel·la de Llor. I, certament, la visió del Vic de postguerra que ofereix *No em dic Laura* té molts aspectes coincidents amb Comarquinal, nom que rep Vic a *Laura a la ciutat dels Sants*. Ara bé, es tracta de dues obres molt diferents. La de Llor és una novel·la convencional, amb tots els ets i uts. En canvi, el text de Maria Àngels Anglada és inclassificable des del punt de vista del gènere, la qual cosa en constitueix una de les qualitats més singulars. L'autora hi barreja molts ingredients: memòria personal, descripció documental, retrat social, polític i moral de la col·lectivitat, anecdotari, costumari, ficció narrativa i evocació poètica. Tot plegat molt ben sintetitzat i molt ben trenat en un text breu, extraordinàriament ben escrit, que ocupa poc més de trenta pàgines del primer volum de l'obra completa.

La ciutat dels primers anys del règim franquista, grisa, hivernal, esquerpa, plena d'ulls que espien i vigilen la conducta política i moral dels seus habitants, que ja havíem vist evocada en el poema «Hiverns antics», és la que trobem magistralment retratada a *No em dic Laura*, un escrit datat a l'Alt Empordà el 1980, «Centenari de la publicació de *Montserrat* de Jacint Verdaguer», com precisa l'autora. L'estructura és simple, consta de tres parts o capítols, indicats amb xifres romanes i encapçalats amb títols topogràfics. El primer, «El carrer de la Riera», és una radiografia de l'espai social més pròxim que envolta l'autora-narradora en el moment de trànsit de la infantesa a l'adolescència, al cor del Vic dels anys quaranta. El segon capítol, «La casa de l'Heura», presenta el personatge principal, Lluís Campdelacreu, un veí del carrer de la Riera que s'identifica amb el Verdaguer perseguit d'*En defensa pròpia* i estableix una curiosa relació amb la narradora. L'última part, «La font del Desmai», desvela els motius de l'estranya conducta de Campdelacreu, represaliat pel franquisme i afectat per les desgràcies col·lectives i personals que ha hagut de patir. El sentit de la petita aventura és diàfan: la protagonista, una forta Maria Àngels —no pas cap fràgil Laura—, gràcies a l'exemple de Campdelacreu, un personatge rebel i alhora trastocat, descobreix el valor de la cultura catalana, connecta amb la tradició representada per Verdaguer i l'Esbart de Vic, que es reunia a la Font del Desmai, i aferma així la seva vocació literària, salvant-se dels efectes castradors del franquisme políticament i socialment dominant.

Es tracta, doncs, d'un text molt original que barreja elements autobiogràfics i de pura ficció, lirisme, narrativitat i assagisme social, que aconsegueix de transmetre la pesantor del Vic dels anys quaranta, però que al mateix temps, sense amagar-

ne els vicis ni els pecats, traspua amor i estimació per la ciutat. Tot això fa que sigui molt diferent de l'obra de Llor. No n'és cap rèplica, ni cap seqüela. I no ho és, sobretot, perquè està feta des de dins, no sols des de dins de Vic, sinó des de la vigatanitat viscuda o, si es vol, des d'un vigatanisme militant, però no pas apològic ni ingenu, sinó ben al contrari, crític i lúcid.

El títol, *No em dic Laura*, es justifica pel desmentiment que la protagonista, l'autora quan era infant, es veu obligada a formular davant el principal personatge de ficció del relat, Lluís Campdelacreu, profundament pertorbat per la desgràcia personal i la desfeta col·lectiva, que confon Maria Àngels amb la seva filla morta, anomenada Laura. Aquest personatge desconcertant representa la línia més catalanista i oberta del vigatanisme, aquella gent que va rebre, durant la guerra i després de la guerra, «de tots dos costats», com van escriure Maria d'Abadal i Maria Àngels Anglada a propòsit del seu marit i pare, respectivament, l'advocat Joan Anglada i Vilardebó, en una notícia biobibliogràfica publicada a *Ausa* el 1980. Tal com fan constar esposa i filla en aquest treball, el 1939 Joan Anglada va ser desterrat de Vic —d'on havia hagut de fugir els anys de la guerra civil—, i el 1941 se li va obrir un expedient arran d'una denúncia.

El personatge del relat angladià, Lluís Campdelacreu, un cognom d'evidents ressons vigatans, és un mestre que havia estat relacionat amb el catalanisme cultural i havia estat afiliat «al partit d'en Serra i Moret», un vigatà il·lustre, fundador de la Unió Socialista de Catalunya, fill per cert del poeta Josep Serra i Campdelacreu, cronista de la ciutat i principal impulsor de la restauració del temple romà de Vic. Arran de la guerra Lluís Campdelacreu ho ha perdut tot, ha estat depurat i represaliat per catalanista i s'ha quedat sense l'escola que regentava. Això el porta a identificar-se amb el Verdaguer perseguit pels poderosos i a barrejar fragments d'*En defensa pròpia* i altres textos del poeta en el seu propi discurs. S'estableix una curiosa relació entre la noia i aquesta personificació patològica de l'actitud de rebel·lia, que rebutja la realitat d'una ciutat que es veu obligada a trair-se a si mateixa en qüestions tan essencials com la llengua. El record de Verdaguer, reencarnat en la figura del represaliat Campdelacreu, actua com una mena d'enllaç amb les fonts primigènies de la poesia, com la Font del Desmai, i també amb la millor tradició de la ciutat que, malgrat tota la repressió del règim i l'esquerperia dels seus habitants, acabarà rebrotant en les noves generacions, personificades en la mateixa Maria Àngels.

Per les seves qualitats, *No em dic Laura* arrenclera Maria Àngels Anglada al costat d'altres importants autores i autors osonencs que han reeixit a elaborar un retrat personal, però alhora socialment fidedigne, de l'Osona de la segona meitat del segle xx. Un conjunt d'escriptors que es podria dividir en dos grans grups: el de Vic i la seva rodalia, entre els quals caldria situar Josep Junyent i Maria Dolors Orriols; i el de l'àrea formada per les viles industrials del Ter, en què destaquen Antoni Pous, Josep Grau, Segimon Serrallonga, Miquel Martí i Pol i Emili Teixidor. El fris literari que compon l'obra d'aquests autors és vívidament i arreladament local, però no pas localista, perquè les realitats humanes en les quals s'inspira i aprofundeix tenen un abast català i universal, que transcendeix l'anecdotari de l'entorn més immediat.

Vic i Osona són presents en el conjunt de l'obra de Maria Àngels Anglada. Fer-ne l'inventari exhaustiu no és pas el propòsit d'aquest treball, però no es pot deixar de citar *L'agent del Rei* (1991), una altra prosa singular, dedicada per l'autora «als vigatans», una notable barreja de ficció, assaig i història, farcida de referències al Vic present i al Vic medieval, que recrea la figura d'Andreu Febrer, vigatà servidor dels reis Martí l'Humà i Alfons el Magnànim i traductor de la *Divina Comèdia*, a qui l'escriptora fa viure una història d'amor amb una dama siciliana d'origen normand. Tampoc no poden deixar de ser esmentats altres textos importants centrats en Vic, com ara el relat «La santeta», publicat a la revista *Ausa* (1990), posteriorment inclòs al llibre *La daurada Parmèlia i altres contes* (1991), els *Apunts de Vic*, amb aquarel·les d'Estrada Vilarasa (1990), o l'enfilall de peces poètiques que integren la *Crida de les festes que la ciutat de Vic dedica al seu fill i patró Sant Miquel dels Sants aquest any de 1993*. D'altra banda, les referències explícites o implícites a Vic i Osona són freqüents en molts poemes angladians. A més del poema i la suite titulats «Dues planes», que s'han comentat a l'inici d'aquest escrit, cal destacar també dos poemes titulats «La Serra, I» i «La Serra II», ambdós dins el poemari *Carmina cum fragmentis*, inclòs dins el volum recopilatori *Columna d'hores 1965-1990* (1990), que evoquen la masia d'aquest nom, propietat d'un oncle matern, situada prop de Santa Eugènia de Berga, en la qual l'escriptora va passar els estius de la infantesa amb els pares i els germans. Precisament, els versos finals del segon d'aquests poemes al·ludeixen a la fràgil i lluminosa virtut de la memòria —i, tàcitament, de l'escriptura— per salvar el temps i els paisatges viscuts:

No cerquis els verds boixos, els vells roures
més enllà del teu cor, on són vivents
daurats per l'únic sol de la memòria.

Val la pena acabar aquest breu repàs dels textos vigatans de Maria Àngels Anglada esmentat i citant, a tall de conclusió, un escrit poc conegut fora de Vic. Es tracta del bell pregó del Mercat del Ram que l'escriptora va pronunciar-hi l'any 1985, quan n'era alcalde Ramon Montanyà. Al final d'aquest pregó la ciutat és comparada amb un arbre, l'olivera, poc habitual a la plana de Vic, massa freda, però molt propi de l'àrea mediterrània i del món grec, tan car a Maria Àngels Anglada. La pregonera se serveix d'aquesta imatge per a representar la mena de ciutat que voldria, ben diferent d'aquell Vic dels anys quaranta que tant va estimar i va patir:

Heus ací una bella imatge: una soca no recta, ni espinosa, difícil de grimpar,
sinó suaument ajupida perquè tots els fills puguin enfilar-s'hi, fins i tot la mai-
nada, fins i tot els desvalguts, els marginats, un arbre acollidor, no eriçat, no
adust. I, a més a més de pujar-hi, la canalla hi pengen un gronxador: una ciutat,
doncs, oberta al plaer i a l'alegria, no pas només al treball, hospitalària per a les
iniciatives del seu jovent. Ras i curt, un arbre d'esperança [...]

Ciutat meva, encesa de fresseig de palmes
a l'aire brandades, arbre de claror
amb braços florits, acull llors i Laures.

Una ciutat justa, hospitalària, culta, alegre i esperançada. Així era el Vic que estimava i volia Maria Àngels Anglada, una viagatana il·lustre que amb el seu esperit, obert i crític, va enriquir el vigatanisme.

Bibliografia

- ANGLADA, Maria Àngels. *Díptic*. En col·laboració amb Núria Albó. Pròleg de Maria Manent. Vic: Biblioteca Aires de la Plana, 1972.
- . «Notícia bio-bibliogràfica de Joan Anglada i Vilardebó, advocat». En col·laboració amb Maria d'Abadal. *Ausa* [Vic], núm. 93 (1980), p. 19-23.
- . *Kyparíssia*. Pròleg de Jordi Pla. Barcelona: Edicions de La Magrana, 1980.
- . *No em dic Laura. Narracions*. Barcelona: Edicions Destino, 1981.
- . *Entorn del Mercat del Ram de Vic*. Pregó del Mercat del Ram, 22 de març de 1985. Vic: Ajuntament de Vic, 1985.
- . *L'agent del rei*. Barcelona: Edicions Destino, 1991.
- . «Ni Llor ni Laura». *El 9 Nou* [Vic], núm. 775 (27-XI-1987), p. 20. Recollit al volum pòstum *Incitació a la lectura. Articles de crítica literària*, a cura d'Eusebi Ayensa i Francesc Foguet. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 2008, p. 269-270.
- . *Columna d'hores (1965-1990)*. Barcelona: Columna, 1990.
- . *Apunts de Vic*. Amb aquarel·les d'Estrada Vilarasa. Sabadell: Ausa, 1990.
- . *L'agent del rei*. Barcelona: Edicions Destino, 1991.
- . *Obres completes. Narrativa* (volum primer). Introducció de Carles Miralles. Edició i notes explicatives i complementàries d'Eusebi Ayensa. Barcelona: Edicions 62/Diputació de Barcelona, 2001.
- . *Poesia completa*. Pròleg i notes a cura de D. Sam Abrams. Bellcaire d'Empordà: Edicions Vitel·la, 2009. LLEONART, Amadeu. «Paisatges de Maria Àngels Anglada». *Ausa* [Vic], núm. 142 (1999), p. 397-411. [Aquesta antologia de textos conté sis dels poemes que constituïen la Crida de les Festes de Sant Miquel dels Sants de l'any 1993.]
- RODORÉDA, Mercè. «Una estona de conversa amb Miquel Llor». *Clarisme*, núm. 8 (9-XII-1933). Recollit a MUÑOZ, Teresa, «Entrevistes de Mercè Rodoreda a *Clarisme* (1933-1934)». *Llengua i Literatura*, núm. 5 (1992-1993), p. 495-573.
- SELVA, Bonaventura. *Vigatans i vigatanisme*. Barcelona: Biblioteca Selecta, 1985.